

1457, Bp., 1996, 405–406; DÉNES József, *Castellum Guntionis*, Savaria, 22(1992–95), 3. sz.; ÉRSZEGI Géza, *Sárvár a 10–15. században*, in *Sárvár története*, szerk. SÖPTEI István, Győr (Sárvár), 2000.

Koppány András–Koppány Tibor

sas

Állatszimbólumként az ókortól győzelmi, hatalmi-uralkodói jelkép és az istenfogalmak kifejezője, a görögöknél Zeus, a rómaiaknál Jupiter madara. Az ókori értelmezést eleveníti fel a →Mátyás-kálvária talapzatának egyik zománcképe, amelynek planétaperszonifikációján ~ok húzzák a győzelmi kocsit. Az Őszö-vetségben Jahve-jelkép. A ~ fiókáival felszáll a Naphoz, és csak azokat tartja meg közülük, amelyek elviselik a tüzes égitest fényét. Így ír róla a *Physiologus* is. A Nap felé repülő ~ Krisztus-jelkép, a feltámadás és a mennybemenetel szimbóluma. A keresztény szimbolikában a Napig felszálló és annak ragyogását szemlélő ~ a kontempláció és meditáció jelképe is. Ebben az értelmezésben rendszerint könyvvel ábrázolják, mint pl. zalavári kőlapon (Keszthely, Balatoni Múzeum, 1070–80 k.). János evangélista szimbóluma (→evangélistaszimbólumok). A másik három evangélistával együtt Isten égi trónját őrzi (pl. a hidegségi kat. templom apszisának 12. sz.-i falképén), ill. szeke-

rét húzza stb. Ha a ~ →kígyót, →nyulat (zalavári kőlap; dömösi monostor oszlopfője, MNG, 1100 k.; Székesfehérvár, Kőtár, 1150 k.; Esztergom 1340 k., Vármúzeum stb.) tart karmaiban, akkor a gonosz legyőzője. Egy féloszlopfejezeten ~okkal küzdő alak látható (12. sz., Pécs, Dómmúzeum), az ábrázolás bizonyára szimbolikus, de jelentését nem ismerjük. Az aracsi kövön (12. sz., MNM, az MNG tulajdona) vlsz. csak illusztráció. Az erények és →bűnök között pozitív és negatív tulajdonságai alapján az igazságosság és nagylelkűség, valamint a gőg és a mértéktelenség megtestesítője lehet. A *Zsámboky-kódex*ben (ÖNB) aranykoronával a fején, a Napba nézve ábrázolták. →Miskolci Csulyak Gáspár is azt írja róla, hogy „Igen-igen éles látása vagyon, úgyhogy a Napnak sugárira minden szemhunyorítás nélkül nézhet...” (*Egy jeles vadkert*, 194). A Napba néző saskeselyű →Gyöngyösi Istvánnál többször visszatérő toposz (*Márssal társolkodó Murányi Vénus*, I/49/3, II/338/2; *Porából megéledett Főnix*, III/IV/81/3). A kétfejű ~, középkori jelentését elvesztve, a ref. templomok 17–18. sz.-i festett →famenyezetein feltehetően dekoratív szerepű (pl. Vilonya, 1720, IM; Megyaszó, 1735, HOM). A →pannonhalmi bencés apátság 1728–29-ben kifestett refektóriumának mottókkal kísért →emlélmái

Oszlopfő Dömösről nyulat tartó sassal. MNG

között szerepel a kolostori biztonságra utaló kalitka, mely a belé zárt madarat megvédi a ragadozó ~tól. Ugyanitt egy másik emblémán a főapátra vonatkoztatható a ~, amely fiókáit, a tétlenségtől megóvándó, kitaszítja a sziklára rakott fészkekből. Jakob Adam a görög-római művészet szimbólumait, jelvényeit eleveníti fel *A lepantói győzelem allegóriája* c., 1772-ben készült metszetén (Cserey Farkas imakönyvében, Bp., Szilárdfy Zoltán gyűjteménye), melyen a trófeák között szerepel a ~ a római császárok hatalmi jelvényeként. Melczer János kassai jezsuita főiskolai →tézislapja (Bartholommäeus Kilian, 1665, SzM) *A győzedelmes Lipót császár és elődei* c. allegorikus kompozíciójának bal felső emblémáján a Habsburgokat szimbolizáló kétfejű ~ villámaival kergeti szét a törököt. Christian Hermann Roth von Rothenfels *Weber János eperjesi patikus és főbíró apotheosisa* c., 1655-ben Lőcsén metszett lapján a patikus diadalszekerét ~, →griff és →oroszlán emeli az égbe. A ~ mint a győzelem és a hatalmi törekvések kifejezője gyakran előfordul a →heraldikában, pl. a Rákócziak címerében. A szellemi-költői nagyságot is szimbolizálhatja: Dante *Isteni Színjátékában* a költők fejedelme, Homérosz az, „ki többi felett sasként száll, repülve”, →Rimay János →Balassi Bálintra alkalmazza a „mint sas az több apró madarak előtti” fordulatot tervezett Balassi-kiadásához írott előszavában.

Lásd még: →állat- és növényzimbólumok.

Wehli Tünde–A szerk.

sátor →népi építészet

Saur Joséfa (18. sz.)

Fordító. Németből fordította magyarra Robert Dodsley *The Economy of Human Life* (London, 1751) c., tibetinek álcázott laikus erkölcsstanát (*A böcsületes embernek kézikönyve*, Kolozsvár, 1776). Az eredeti mű népszerűségét jelzi, hogy rövid időn belül négy másik fordítása is készült: →Horányi Elek (Pozsony, 1774), →Sófalvi József (Kolozsvár, 1777),

→Faludi Ferenc (Pozsony, 1778) és Csányi János (Debrecen, 1815) tollából.

Irod.: TARNAI Andor, *Egy tibetinek álcázott laikus erkölcsstan a 18. századi magyar irodalomban*, ItK, 1958.

Bretz Annamária

Sbardellati János Ágoston (Agostino di Sbardelato, Sbardellatus Dudith, Bardala; Buda, ?–Palást, 1552. aug. 10.)

Katonáskodó és könyvgyűjtő váci püspök, →Dudith András nagybátyja. Budán tevékenykedő olasz kereskedőcsalád gyermeke. Gyors és fényes egyházi karriert futott be. 1530-ban már szentgyörgymezei prépost az esztergomi főkapitánban. A javadalom birtokában 1534–35-ben Padovában jogot tanult. Itt 1535. febr. 26-án hitelezői lefoglaltatták könyveit. A lajstrom (amely ~ képzettségére és műveltségére nézve fontos forrás) főleg ókori latin és görög szerzők műveit, szakkönyveket, ill. korabeli olasz humanista szerzők munkáit tartalmazza. Mo-ra visszatérve 1543-ban már esztergomi nagyprépost. Ő menekítette a török támadás elől a főkapitáni levéltárat Nagyszombatba. 1549-ben I. Ferdinánd váci püspökké és tanácsosává nevezte ki. Egyházkormányzati feladatai mellett katonai és időnként diplomáciai szolgálatot is teljesített. 1549 nyarán részt vett Ferdinánd király főhadparancsnoka, Niklas Graf zu Salm und Neuburg murányi várostromában mint a hadtest élelmezéséért felelős személy. Augusztusban viszont már egy királyi bizottság tagjaként Eperjesen a felső-mo.-i városok vallási helyzetét vizsgálta. →Várday Pál esztergomi érsek halála után nyolc hónappal, 1550. jún. 21-én két évre az esztergomi érsekség kormányzásával bízták meg, azzal a feltétellel, hogy az érsekség bevételeinek nagy részét a végvárak fenntartására kell fordítania. 1551 elején a király megbízásából Erasmus Teuffel királyi főkapitánnyal együtt →Fráter Györggyel tárgyalt Erdély átadásáról, bár az országgrész átvételében már nem vállalt tényleges szerepet. 1552 márciusától Teuffel mellett tartózkodott Léván. Teuffelnek a Drégely visszafoglalását célzó hadjáratában 100

lovassal mint élelmezési biztos szerepelt. A sereg 1552. aug. 9–10-én a Palást mellett csatában teljes vereséget szenvedett Ali budai pasától, ~ is hősi halált halt. Halála után hagyatékát a király lefoglalta. Iratai és könyvei állítólag unokaöccse, Dudith András birtokába kerültek, bár ebben a könyvanyagban kifejezetten ~ tulajdonába tartozó kötet nem mutatható ki.

Források és irod.: *Palástthyak*, kiad. PALÁSTHY Pál, I. Bp., 1890, 40–41, 48–49 (a palásti csata); *A MTA történelmi bizottságának oklevél-másolatai*, kiad. ÓVÁRY Lipót, II. füzet, Bp., 1894, 91–96 (tevékenysége 1550–51-ben); KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom, 1900, 139–140 (életrajz, további irod.); R. KISS István, *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveleskönyve*, Bp., 1908 (tanácstag); *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából, V, 1548–1551*, szerk. KARÁCSONYI János, KOLLÁNYI Ferenc, LUKCSICS József, Bp., 1912; VERESS Endre, *A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864)*, Bp., 1915, 29, 151–157 (tanulóévei, könyvjegyzéke); ZOVÁNYI Jenő, *A reformáció Magyarországon 1565-ig*, Bp., 1922, 261; Pierre COSTIL, *André Dudith humaniste hongrois 1533–1589*, Paris, 1935, 50–54 (családja); SZARKA Gyula, *A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában*, Vác, 1947 (tevékenysége püspökként); SZÁNTÓ Imre, *Ali budai pasa hadjárata 1552 nyarán a Hont–Nógrád megyei várak ellen*, TSz, 1977/1; *Sbardellati Dudith János Ágoston Padovában lefoglalt könyvei*, in *Adattár XVII–XVIII/13*, I, 1986 és *Adattár XVII–XVIII/12*, III, 1993, 195–197 (VERESS alapján); ISTVÁNFY Miklós *Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál 17. századi fordításában*, I/2, kiad. BENITS Péter, Bp., 2003, 126, 199, 202 (hadit tevékenysége, halála).

Lakatos Bálint

Scaliger, Paulus →Skalić Pál

Schaidner Pál (Körmöcbánya, 15. sz. második fele–?, 1532 u.)

Humanista filológus. 1493–94-ben esztergomi kanonoki címmel a ferrarai egyetem egyik doktori védésén és egy

másik vizsgán tanúként szerepelt. Giovanni Battista Guarini Justinus-kódexe alapján javította és jegyzetekkel látta el Justinus *Epitome historiarum Trogi Pompeji* (Róma, Ulrich Hahn, 1470 k.) c. művének az MTA Könyvtárában található nyomtatott példányát. 1495-ben Cice-ro *Epistolae ad familiares* c. műve 1477. évi kiadásának egyik példányát is javította. 1508–10-ben Körmöcbánya városi jegyzője, 1520-tól plébánosa volt. →Várday Pál érseknek címzett levelében (1532) a reformáció következetes ellenfelének állította be magát.

Műve: *Magyar humanisták levelei*, kiad. V. KOVÁCS Sándor, Bp., 1971.

Irod.: VÉBER János, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára egyik Justinus-ösnyomtatványának bejegyzései*, MKSz, 122(2006).

Pajorin Klára

Schalichius, Paulus →Skalić Pál

Schaller István (Stephan Schaller; Győr, 1707. dec. 24. vagy Bretz in Tirol, 1708–Sopron, 1779. febr. 21.)

Tirol szarmazású festő, 1730–33 között a bécsi Képzőművészeti Akadémián tanult, neve 1741-ig fordul elő a császárváros plébániái anyakönyveiben. 1742-től Győrben, 1764 u. Sopronban élt és dolgozott. Egyenletesen közepes színvonalú, késő barokk festészetét osztrák példaképek, elsősorban Martino Altomonte és a soproni pályatárs, →Dorffmaister István befolyásolta. Jelzett műveinek néhány személyes stílusjegye (sötét háttér előtt drámai fényhatások, arcok, testek zöldes árnyalása stb.) és ismétlődő tematikája (pl. *Levétel a keresztről*) alapján ~ életműve attribúciók útján is bővült, de még nem teljesen feldolgozott.

1744 e. festhette a győri magyar ispi-ta templomának kvalitásos *Szent Erzsébet*-oltárképét az oromzati *Szent Mártonnal*. 1756-ban szignált freskója a győri Apátúr-ház dísztermében a pannonthalmi bencések megbízásából készült (*Az egyház diadala*, *Szent Imre Pannonthalmán*, *Szilveszter pápa álma*, *Szent István és Asztrik apát*, emblémák feliratokkal). 1760-ban